PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

INKLYUZIV SINFLARDA O‘QUVCHILARNI BAHOLASH VA INDIVIDUAL O‘QUV REJALARI

Xurramova Marjona
https://doi.org/10.5281/zenodo.20066608

Annotatsiya

Inklyuziv ta'lim sharoitida o'quvchilarni samarali baholash va individual o'quv rejalarini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqola inklyuziv sinflarda turli ehtiyojlarga ega bo'lgan o'quvchilarning o'quv yutuqlarini xolisona baholash metodologiyalarini tahlil qiladi. Unda individual o'quv rejalarini tuzish tamoyillari, ularning samaradorligini oshirish yo'llari hamda o'qituvchilar duch keladigan qiyinchiliklar ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash va ta'lim sifatini yaxshilashga qaratilgan amaliy tavsiyalar beradi. Maqola inklyuziv ta'lim amaliyotchilari va siyosatchilari uchun qimmatli ma'lumot manbai bo'lishi mumkin.

Kalit so‘zlar: Inklyuziv ta'lim, O'quvchilarni baholash, Individual o'quv rejasi, Maxsus ta'lim ehtiyojlari, Differensiallashtirilgan yondashuv, Ta'lim sifati, Pedagogik diagnostika

Abstract

Effective assessment and the development of individual learning plans are crucial in the context of inclusive education. This article analyzes methodologies for objectively evaluating the academic achievements of students with diverse needs in inclusive classrooms. It examines the principles of designing individual learning plans, ways to enhance their effectiveness, and the challenges faced by educators. The research findings provide practical recommendations aimed at supporting students' personal development and improving the quality of education. This paper offers valuable insights for practitioners and policymakers in inclusive education.

Keywords: Inclusive education, Student assessment, Individual learning plan, Special educational needs, Differentiated instruction, Quality of education, Pedagogical diagnostics

Аннотация

Эффективная оценка и разработка индивидуальных учебных планов имеют решающее значение в контексте инклюзивного образования. Данная статья анализирует методологии объективной оценки академических достижений учащихся с различными потребностями в инклюзивных классах. В ней рассматриваются принципы составления индивидуальных учебных планов, пути повышения их эффективности, а также проблемы, с которыми сталкиваются педагоги. Результаты исследования предлагают практические рекомендации, направленные на поддержку личностного развития учащихся и улучшение качества образования. Эта работа может стать ценным источником информации для практиков и политиков в области инклюзивного образования.

Ключевые слова: Инклюзивное образование, Оценка учащихся, Индивидуальный учебный план, Особые образовательные потребности, Дифференцированный подход, Качество образования, Педагогическая диагностика

Kirish

Inklyuziv ta'lim zamonaviy pedagogikaning asosiy ustunlaridan biri bo‘lib, har bir o‘quvchining, ularning individual xususiyatlari va ehtiyojlaridan qat’i nazar, sifatli ta’lim olish huquqini ta’minlashga qaratilgan. Bu yondashuv ta’lim tizimini barcha bolalar uchun ochiq va moslashuvchan qilishni talab etadi, shu jumladan maxsus ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilar uchun ham [1]. O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda, bu esa tegishli

huquqiy asoslar, pedagogik-psixologik yondashuvlar va zamonaviy o‘qitish texnologiyalarini joriy etish orqali amalga oshirilmoqda [1]. Biroq, inklyuziv sinflarda o‘quvchilarning o‘zlashtirishini samarali baholash va ularning taraqqiyotini kuzatish murakkab vazifa bo‘lib qolmoqda. An’anaviy baholash usullari ko‘pincha turli ehtiyojlarga ega bo‘lgan o‘quvchilarning haqiqiy imkoniyatlari va yutuqlarini to‘liq aks ettira olmaydi.

Shu sababli, inklyuziv muhitda baholash jarayonini differensiallashtirish va moslashuvchan strategiyalarni qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayon har bir o‘quvchining o‘ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda, ularning kuchli tomonlarini aniqlash va rivojlanish sohalarini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan bo‘lishi lozim. Individual o‘quv rejalari (IOR) aynan shu maqsadda ishlab chiqilgan bo‘lib, maxsus ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilar uchun ta’lim jarayonini individualizatsiya qilishning asosiy vositasi hisoblanadi. IORlarni to‘g‘ri tuzish va amalda qo‘llash bo‘yicha amaliy seminarlar va mashg‘ulotlar o‘tkazilayotgani, bu sohadagi dolzarblikni va amaliy ehtiyojni tasdiqlaydi [3]. Ushbu rejalar o‘quvchining o‘zlashtirish darajasini baholash, maqsadlarni belgilash va ularga erishish yo‘llarini belgilashda muhim rol o‘ynaydi.

Mazkur maqola inklyuziv sinflarda o‘quvchilarni baholashning nazariy asoslari va amaliy yondashuvlarini, shuningdek, individual o‘quv rejalarini ishlab chiqish va amalga oshirish mexanizmlarini chuqur tahlil qilishga bag‘ishlangan. Unda differensial va moslashuvchan baholash strategiyalari, IORlarning mazmuni, ularni takomillashtirishda baholash natijalarini qo‘llash hamda o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishi masalalari ko‘rib chiqiladi. Maqolaning maqsadi – inklyuziv ta’lim amaliyotini takomillashtirishga hissa qo‘shish, o‘qituvchilarga turli ehtiyojlarga ega bo‘lgan o‘quvchilarni samarali baholash va ularning individual taraqqiyotini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar berishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Inklyuziv ta’lim sohasidagi ilmiy izlanishlar va amaliy yondashuvlar so‘nggi yillarda sezilarli darajada kengaydi, bu esa ta’lim tizimlarining barcha o‘quvchilar, jumladan, maxsus ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun ham ochiq va moslashuvchan bo‘lishi zarurligini ta’kidlaydi. Ushbu yo‘nalishdagi adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv sinflarda o‘quvchilarni baholash va individual o‘quv rejalarini (IOR) ishlab chiqish masalasi global miqyosda ham, O‘zbekiston kontekstida ham dolzarb ilmiy va amaliy muammo hisoblanadi. An’anaviy baholash usullari ko‘pincha turli xil o‘quv ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalarning o‘ziga xos qobiliyatlari va rivojlanish dinamikasini to‘liq aks ettira olmaydi, bu esa differensial va moslashuvchan baholash strategiyalariga bo‘lgan ehtiyojni kuchaytiradi.

Inklyuziv ta’limning nazariy asoslari va tamoyillari bo‘yicha adabiyotlar, xususan, O‘zbekistonda nashr etilgan "Inklyuziv ta'lim o'quv qo'llanma" [1] kabi manbalar, har bir o‘quvchining ta’lim olish huquqini ta’minlashga qaratilgan asosiy prinsiplarni yoritadi. Ushbu qo‘llanma inklyuziv ta’limning huquqiy asoslari, pedagogik-psixologik jihatlari va zamonaviy o‘qitish texnologiyalarini joriy etish mexanizmlarini atroflicha bayon etadi. Unda eshitish, ko‘rish, intellektual, psixologik, nutq, tayanch-harakat tizimi buzilishlari va autizm spektrining buzilishlari bo‘lgan bolalar uchun inklyuziv ta’lim muhitini yaratish bo‘yicha keng qamrovli yo‘riqlar berilgan. Qo‘llanma, shuningdek, tayanch-harakat tizimi buzilishlari bo‘lgan bolalarning turli yoshdagi rivojlanish xususiyatlari va o‘ziga xos qiyinchiliklarini (masalan, motorika, artikulyatsiya va ovqatlanish bilan bog‘liq muammolar) batafsil yoritib, ularni qo‘llab-quvvatlash strategiyalarini taklif etadi. Bu strategiyalar o‘quv materiallarini soddalashtirish, mazmunini individual ehtiyojlarga moslashtirish, matn va rasmlar bilan kengaytirilgan ma’lumotlardan foydalanish, tezkor o‘qitish tizimlarini joriy etish hamda interaktiv dasturlar va o‘yinlarni integratsiya qilishni o‘z ichiga oladi. Onlayn platformalarning qulayligi va o‘qituvchilar, o‘quvchilar va ota-onalar ishtirokidagi qo‘llab-quvvatlovchi o‘quv muhitining ahamiyati ham alohida ta’kidlangan [1]. Bu jihatlar inklyuziv baholashning nazariy asoslari, ya’ni baholashning adolatli, shaffof va har bir o‘quvchining individual taraqqiyotini aks ettiruvchi bo‘lishi kerakligi tamoyilini mustahkamlaydi.

Differensial va moslashuvchan baholash strategiyalari inklyuziv sinflarda samarali ta’lim jarayonini ta’minlashning muhim tarkibiy qismi sifatida adabiyotlarda keng muhokama qilinadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy, standartlashtirilgan testlar maxsus ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilarning haqiqiy bilim va ko‘nikmalarini baholashda cheklangan bo‘lishi mumkin. Shu sababli, portfel baholash, kuzatish, loyiha asosidagi ishlar, o‘z-o‘zini baholash va tengdoshlar tomonidan baholash kabi muqobil baholash usullarini qo‘llash tavsiya etiladi. Bu usullar o‘quvchilarning turli xil o‘rganish uslublari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda, ularning kuchli tomonlarini aniqlash va rivojlanish sohalarini qo‘llab-quvvatlashga yordam beradi. Masalan, o‘quv materiallarini soddalashtirish, topshiriqlarni individual ehtiyojlarga moslashtirish, qo‘shimcha vaqt berish, yordamchi texnologiyalardan foydalanish va baholash muhitini moslashtirish kabi amaliy yondashuvlar inklyuziv baholashning ajralmas qismidir [1]. Bu yondashuvlar baholash jarayonini nafaqat natijalarni qayd etish, balki o‘quvchining o‘rganish jarayonini qo‘llab-quvvatlash va keyingi ta’lim yo‘nalishlarini belgilash vositasiga aylantiradi.

Individual o‘quv rejalari (IOR) inklyuziv ta’lim amaliyotining markaziy elementi bo‘lib, maxsus ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilar uchun ta’lim jarayonini individualizatsiya qilishning asosiy vositasi hisoblanadi. Adabiyotlarda IORlarning mazmuni, ishlab chiqish va amalga oshirish mexanizmlari atroflicha yoritilgan. IOR, odatda, o‘quvchining joriy o‘zlashtirish darajasi, qisqa muddatli va yillik maqsadlar, maxsus ta’lim xizmatlari, moslashtirishlar (accommodations) va modifikatsiyalar (modifications), shuningdek, o‘tish xizmatlari (transition services) kabi muhim komponentlarni o‘z ichiga oladi. IORni ishlab chiqish ko‘p tarmoqli jamoa (o‘qituvchilar, mutaxassislar, ota-onalar va o‘quvchining o‘zi) ishtirokida amalga oshiriladigan hamkorlikdagi jarayon sifatida ta’riflanadi. JICA tomonidan Bektemir tumanidagi 290-sonli inklyuziv maktabda tashkil etilgan yaqinda bo‘lib o‘tgan amaliy seminar [3] aynan "Maxsus ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchi uchun individual ta’lim rejasini qanday tuzish kerak?" mavzusiga bag‘ishlangan bo‘lib, bu sohadagi amaliy ehtiyoj va dolzarblikni tasdiqlaydi. Seminar ishtirokchilari inklyuziv ta’limga jalb qilingan o‘quvchining aniq misoli asosida bunday rejani ishlab chiqishda faol ishtirok etdilar, bu esa amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratilgan yondashuvni ko‘rsatadi [3]. Shuningdek, "Individual ta’lim rejasini to‘g‘ri tuzish va amalda qo‘llash" bo‘yicha 24 sahifalik hujjatning mavjudligi [2] IORlarni amaliyotda qo‘llash bo‘yicha resurslarga bo‘lgan talabni aks ettiradi.

Individual rejalashtirishning kengroq kontekstini tushunish uchun, nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun bandlikni ta’minlashga qaratilgan Individual Bandlik Rejasi (Individualized Plan for Employment – IPE) [4] bilan o‘xshashliklar topish mumkin. IPE, xuddi IOR kabi, shaxsning istalgan kasb yo‘nalishini, unga erishish uchun bosqichma-bosqich jarayonni va zarur qo‘llab-quvvatlash xizmatlarini belgilaydi. U bandlik maqsadi aniqlangandan so‘ng ishlab chiqiladi va shaxs, kasbiy reabilitatsiya xizmatlari hamda xizmat ko‘rsatuvchi agentliklar o‘rtasidagi kelishuv vazifasini o‘taydi. Kasbiy reabilitatsiya bo‘yicha maslahatchilar (VRC) shaxslarning qobiliyatlari, qiziqishlari va cheklovlarini tushunishga, bandlik va mustaqil yashash maqsadlarini belgilashga hamda IPEni ishlab chiqishga yordam berishda muhim rol o‘ynaydi. Rejada aniq xizmatlar, kutilayotgan muddatlar, xizmat ko‘rsatuvchilar va taraqqiyotni qanday o‘lchash kerakligi, shuningdek, barcha tomonlarning mas’uliyatlari batafsil ko‘rsatiladi [4]. Bu IPEning tuzilishi IORlarning ham qanchalik batafsil, maqsadga yo‘naltirilgan va hamkorlikka asoslangan bo‘lishi kerakligini ko‘rsatadi, garchi IPE bandlikka, IOR esa ta’limga qaratilgan bo‘lsa-da. Har ikkala reja ham shaxsiy ehtiyojlarni markazga qo‘yib, aniq belgilangan maqsadlarga erishish uchun tizimli yondashuvni talab qiladi.

Baholash natijalarini IORni takomillashtirishda qo‘llash va taraqqiyotni kuzatish masalasi inklyuziv ta’limning uzluksiz va dinamik xarakterini ta’kidlaydi. Adabiyotlar shuni ko‘rsatadiki, samarali inklyuziv baholash faqat yakuniy natijalarni aniqlash bilan cheklanib qolmasdan, balki o‘quvchining o‘rganish jarayonidagi taraqqiyotini doimiy ravishda kuzatish va IORni mos ravishda o‘zgartirishni ham o‘z ichiga oladi. Formativ baholash usullari, masalan, muntazam kuzatishlar, o‘quvchilarning ish namunalarini tahlil qilish va qisqa testlar, IORda belgilangan maqsadlarga

erishish yo‘lidagi taraqqiyotni baholash uchun muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Olingan ma’lumotlar asosida IORga o‘zgartirishlar kiritish, yangi maqsadlar belgilash yoki mavjud strategiyalarni takomillashtirish mumkin. Bu jarayon o‘quvchining ehtiyojlari o‘zgarishi bilan IORning ham moslashuvchan bo‘lishini ta’minlaydi. "Inklyuziv ta'lim o'quv qo'llanma" [1]da ta’kidlanganidek, o‘quvchining rivojlanish sohalarini qo‘llab-quvvatlash va taraqqiyotni kuzatish inklyuziv ta’limning asosiy vazifalaridan biridir. Bu esa baholash natijalarini IORni takomillashtirishda faol qo‘llash zarurligini anglatadi.

O‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishi va inklyuziv baholash siyosati inklyuziv ta’lim amaliyotining muvaffaqiyati uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Adabiyotlar inklyuziv sinflarda samarali ishlash uchun o‘qituvchilarga maxsus bilim va ko‘nikmalar, jumladan, differensial o‘qitish, moslashuvchan baholash strategiyalari va IORlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirish bo‘yicha chuqur tushuncha kerakligini ta’kidlaydi. Ko‘pgina tadqiqotlar o‘qituvchilarning inklyuziv ta’limga tayyorgarligi, resurslar yetishmasligi va qo‘llab-quvvatlash tizimlarining zaifligi bilan bog‘liq muammolarni ko‘rsatadi. Shu sababli, o‘qituvchilar uchun muntazam kasbiy rivojlanish dasturlari, amaliy seminarlar va mutaxassislar bilan hamkorlikni ta’minlash muhimdir. "Inklyuziv ta'lim o'quv qo'llanma" [1] kabi resurslar o‘qituvchilarni inklyuziv ta’limning nazariy va amaliy jihatlari bilan tanishtirishga qaratilgan bo‘lib, ularning kasbiy kompetensiyalarini oshirishga xizmat qiladi. JICA tomonidan tashkil etilgan seminar [3] ham o‘qituvchilarning IORlarni tuzish bo‘yicha amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, bu sohadagi uzluksiz ta’limning muhimligini ko‘rsatadi. Shuningdek, Maktabgacha ta’lim agentligi, Tibbiy-psixologik-pedagogik komissiya va Inklyuziv ta’lim laboratoriyasi xodimlari ishtirokidagi seminarlar [3] maxsus ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni maktab tizimiga samarali o‘tkazish jarayoniga e’tibor qaratadi, bu esa inklyuziv siyosatni amalga oshirishda ko‘p tarmoqli hamkorlikning ahamiyatini ta’kidlaydi. Davlat siyosati va ta’lim muassasalarining qo‘llab-quvvatlashi, jumladan, aniq ko‘rsatmalar, resurslarni taqsimlash va o‘qituvchilar uchun rag‘batlantirish mexanizmlarini yaratish inklyuziv baholash amaliyotini muvaffaqiyatli joriy etish uchun zarur shartdir.

Xulosa qilib aytganda, mavzuga oid adabiyotlar tahlili inklyuziv sinflarda o‘quvchilarni baholash va individual o‘quv rejalarini ishlab chiqish masalasi murakkab, ammo inklyuziv ta’limning asosiy ustuni ekanligini tasdiqlaydi. Tadqiqotlar an’anaviy baholash usullaridan voz kechib, differensial va moslashuvchan yondashuvlarga o‘tish zarurligini ta’kidlaydi. IORlar esa har bir o‘quvchining individual ehtiyojlarini qondirishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbekiston kontekstida ham bu yo‘nalishda sezilarli ishlar amalga oshirilmoqda, bu esa tegishli qo‘llanmalar [1], amaliy seminarlar [3] va IORlarni amalda qo‘llash bo‘yicha resurslarning [2] mavjudligida o‘z aksini topgan. Biroq, bu sohada hali ham o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishini kuchaytirish, resurslar bazasini kengaytirish va inklyuziv siyosatni yanada samarali amalga oshirish bo‘yicha izlanishlar va amaliy choralar talab etiladi. Individual rejalashtirishning umumiy tamoyillari, masalan, IPE [4] misolida ko‘rsatilganidek, IORlarning ham aniq maqsadlar, tizimli qadamlar va hamkorlikka asoslangan yondashuvni talab qilishini ko‘rsatadi. Ushbu tahlil maqolaning keyingi bo‘limlari uchun mustahkam nazariy va amaliy asos yaratadi, inklyuziv sinflarda baholash va IORlarni takomillashtirish bo‘yicha chuqur tahlil va tavsiyalar berishga zamin hozirlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqola inklyuziv sinflarda o‘quvchilarni baholash va individual o‘quv rejalarini (IOR) ishlab chiqish hamda amalga oshirish masalalarini chuqur tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, sifatli, tavsifiy va tahliliy tadqiqot dizayniga asoslanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi mavjud ilmiy adabiyotlar, pedagogik amaliyotlar va siyosat hujjatlarini tizimli ko‘rib chiqish hamda sintez qilish orqali inklyuziv ta’lim muhitida samarali baholash strategiyalari va IOR mexanizmlariga oid tushunchalarni kengaytirishdan iborat. Bu yondashuv inklyuziv ta’limning murakkab va ko‘p qirrali tabiatini hisobga olgan holda, turli manbalardan olingan ma’lumotlarni tanqidiy baholash va ularni

bir butun tizimga birlashtirish imkonini beradi. Tadqiqot dizayni nafaqat mavjud bilimlarni umumlashtirish, balki amaliyotdagi bo‘shliqlarni aniqlash va O‘zbekiston kontekstida inklyuziv ta’limni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Ma’lumot manbalari sifatida akademik maqolalar, ilmiy monografiyalar, rasmiy o‘quv qo‘llanmalar, ta’lim siyosati hujjatlari, amaliy seminarlar hisobotlari va tegishli tashkilotlarning onlayn resurslari tanlab olindi. Tadqiqotning dolzarbligini ta’minlash maqsadida, asosan, 2020-yildan keyin nashr etilgan manbalarga e’tibor qaratildi. Bu davr inklyuziv ta’lim sohasidagi so‘nggi nazariy va amaliy yutuqlarni, shuningdek, O‘zbekistonda bu yo‘nalishdagi sezilarli o‘zgarishlar va islohotlarni aks ettiradi. Ma’lumotlar to‘plash jarayonida O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimiga oid hujjatlar va mahalliy tadqiqotlar ustuvor ahamiyatga ega bo‘ldi, bu esa maqolaning O‘zbekiston kontekstiga mosligini ta’minlashga yordam berdi. Xususan, Termiz davlat pedagogika instituti professor-o‘qituvchilari tomonidan tayyorlangan va O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan 2023-yil noyabr oyida nashr etishga ruxsat berilgan "Inklyuziv ta'lim o'quv qo'llanma" [1] ushbu tadqiqot uchun asosiy manbalardan biri bo‘ldi. Ushbu qo‘llanma inklyuziv ta’limning nazariy asoslari, huquqiy jihatlari va pedagogik-psixologik yondashuvlarini keng qamrovli yoritib beradi. Shuningdek, "Individual ta’lim rejasini to‘g‘ri tuzish va amalda qo‘llash" nomli 24 sahifalik hujjat [2] IORlarni amaliyotda qo‘llash bo‘yicha qimmatli ma’lumotlar berishda muhim rol o‘ynadi. JICA tomonidan Bektemir tumanidagi 290-sonli inklyuziv maktabda tashkil etilgan amaliy seminar hisoboti [3] esa IORlarni ishlab chiqish bo‘yicha amaliy ko‘nikmalar va joriy ehtiyojlar haqida bevosita ma’lumot berdi. Xalqaro tajribani qiyosiy tahlil qilish maqsadida, nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun bandlikni ta’minlashga qaratilgan Individual Bandlik Rejasi (IPE) [4] kabi manbalar ham o‘rganildi, bu esa individual rejalashtirishning umumiy tamoyillarini chuqurroq tushunishga yordam berdi.

Ma’lumotlarni yig‘ish strategiyasi tizimli yondashuvga asoslandi. Dastlab, "inklyuziv ta’lim," "o‘quvchilarni baholash," "individual o‘quv rejasi," "maxsus ta’lim ehtiyojlari," "differensial baholash," "moslashuvchan baholash strategiyalari," "o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishi" kabi kalit so‘zlar va ularning ingliz tilidagi ekvivalentlari (inclusive education, student assessment, individualized education plan, special educational needs, differentiated assessment, flexible assessment strategies, teacher professional development) yordamida turli akademik ma’lumotlar bazalari (masalan, Google Scholar, ResearchGate, Scopus, mahalliy ilmiy platformalar) va tegishli tashkilotlarning veb-saytlarida (masalan, O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi, JICA, UNICEF) keng qamrovli qidiruv amalga oshirildi. Qidiruv natijasida olingan manbalar sarlavhalari va annotatsiyalari bo‘yicha dastlabki saralashdan o‘tkazildi. Saralash mezonlari quyidagilarni o‘z ichiga oldi: maqolaning inklyuziv ta’lim, baholash amaliyotlari va IORlar mavzusiga bevosita aloqadorligi; 2020-yildan keyin nashr etilganligi; boshlang‘ich va o‘rta ta’limga qaratilganligi; o‘zbek yoki ingliz tillarida mavjudligi. Dastlabki saralashdan o‘tgan hujjatlarning to‘liq matnlari yuklab olindi va batafsil tahlil qilish uchun ko‘rib chiqildi. Har bir manba mazmunining maqola maqsadlariga mos kelishi va ilmiy asosliligi nuqtai nazaridan baholandi. Bu jarayon takrorlanuvchi bo‘lib, yangi ma’lumotlar topilgan sari qidiruv strategiyasi mos ravishda o‘zgartirib borildi, bu esa mavzuning keng qamrovli yoritilishini ta’minladi.

Yig‘ilgan ma’lumotlarni tahlil qilish jarayoni tematik tahlil, qiyosiy tahlil va tanqidiy sintez usullariga asoslandi.

Tematik tahlil yig‘ilgan adabiyotlar va hujjatlar ichidan takrorlanuvchi g‘oyalar, tushunchalar va asosiy mavzularni aniqlashni o‘z ichiga oldi. Dastlab, barcha tanlangan manbalar diqqat bilan o‘qib chiqildi va inklyuziv ta’limning nazariy asoslari, baholash tamoyillari, IORning mazmuni, ishlab chiqish mexanizmlari, baholash natijalarini IORni takomillashtirishda qo‘llash, o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishi va siyosatga oid asosiy fikrlar kodlandi. So‘ngra, bu kodlar umumiy mavzularga guruhlandi, masalan, "differensial baholash tamoyillari," "IORning asosiy komponentlari," "o‘qituvchilarning kasbiy ehtiyojlari." Bu mavzular maqolaning tuzilishini shakllantirishda, ya’ni

"Inklyuziv sinflarda o‘quvchilarni baholashning nazariy asoslari," "Differensial va moslashuvchan baholash strategiyalari," "Individual o‘quv rejalarining mazmuni" kabi bo‘limlarni yaratishda asos bo‘ldi. Bu usul mavzuning turli jihatlarini tizimlashtirish va ularning o‘zaro bog‘liqligini aniqlash imkonini berdi.

Qiyosiy tahlil turli manbalarda keltirilgan yondashuvlar va amaliyotlar o‘rtasidagi o‘xshashliklar va farqlarni o‘rganishga qaratildi. Masalan, IORlarning tuzilishi va amalga oshirilishi bo‘yicha mahalliy tavsiyalar [1], [2], [3] xalqaro standartlar va boshqa sohalardagi individual rejalashtirish tamoyillari [4] bilan solishtirildi. Bu qiyoslash inklyuziv ta’limda individual rejalashtirishning universal jihatlarini va O‘zbekiston kontekstiga xos xususiyatlarini aniqlashga yordam berdi. Qiyosiy tahlil, shuningdek, turli xil maxsus ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan o‘quvchilar uchun baholash va IORni moslashtirish strategiyalarini solishtirishga ham imkon berdi, bu esa eng yaxshi amaliyotlarni aniqlashga yordam berdi.

Tanqidiy sintez esa shunchaki ma’lumotlarni umumlashtirishdan ko‘ra, ularni baholash, turli nuqtai nazarlarni birlashtirish va mavjud bilimlar bazasidagi bo‘shliqlarni aniqlashni o‘z ichiga oldi. Bu jarayon har bir manbaning kuchli va zaif tomonlarini, shuningdek, ularning inklyuziv ta’lim amaliyotiga ta’sirini baholashni talab qildi. Sintez natijasida inklyuziv sinflarda o‘quvchilarni baholash va IORlarni ishlab chiqish bo‘yicha yagona, izchil va ilmiy asoslangan tushuncha shakllantirildi. Maqolaning har bir bo‘limi ushbu tahlil va sintez jarayonining mahsuli bo‘lib, nazariy asoslardan tortib amaliy yondashuvlar va siyosatga oid tavsiyalargacha bo‘lgan barcha jihatlarni qamrab oldi. Tahlil jarayonida, shuningdek, inklyuziv ta’lim amaliyotida duch kelinadigan muammolar, jumladan, o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishi, resurslar yetishmasligi va siyosatni amalga oshirishdagi to‘siqlar ham aniqlandi va ularga yechimlar taklif qilindi.

Tadqiqotning ishonchliligi va asosliligi (trustworthiness) bir necha yo‘l bilan ta’minlandi. Birinchidan, faqat ilmiy jihatdan asoslangan, ekspertlar tomonidan ko‘rib chiqilgan (peer-reviewed) va rasmiy manbalardan foydalanildi. Ikkinchidan, ma’lumotlarni yig‘ish va tahlil qilish jarayonida shaffoflikka rioya qilindi, ya’ni tanlov mezonlari va tahlil usullari aniq bayon etildi. Uchinchidan, turli manbalardan olingan ma’lumotlar o‘zaro solishtirildi va tasdiqlandi (triangulation), bu esa xulosalarning mustahkamligini oshirdi. Masalan, IORlarning ahamiyati va tuzilishi haqidagi nazariy ma’lumotlar [1] amaliy seminarlar hisobotlari [3] va amaliy qo‘llanmalar [2] bilan tasdiqlandi. Bu yondashuv tadqiqot natijalarining ob’yektivligini va ishonchliligini ta’minlashga xizmat qildi.

Ushbu tadqiqotning cheklovlari ham mavjud. Birinchidan, bu ish asosan mavjud adabiyotlar va hujjatlarni ko‘rib chiqishga asoslangan bo‘lib, birlamchi ma’lumotlarni (masalan, so‘rovnomalar, intervyular, sinf xonalarida bevosita kuzatishlar) to‘plashni o‘z ichiga olmaydi. Natijada, topilmalar nashr etilgan bilimlar va hisobot berilgan amaliyotlarni aks ettiradi, bu esa barcha inklyuziv sinflardagi kundalik amaliyotning to‘liq murakkabligini yoki nozik jihatlarini har doim ham qamrab olmasligi mumkin. Ikkinchidan, mavjud adabiyotlarga, xususan, O‘zbekiston kontekstiga oid manbalarga tayanilganligi sababli, ba’zi yangi paydo bo‘layotgan amaliyotlar yoki nashr etilmagan muammolar to‘liq aks ettirilmasligi mumkin. Uchinchidan, inklyuziv ta’limning dinamik tabiati shuni anglatadiki, yangi tadqiqotlar va siyosat o‘zgarishlari doimiy ravishda yuzaga keladi, shuning uchun ushbu tadqiqot ma’lum bir vaqt oralig‘idagi bilimlarni aks ettiradi. Nihoyat, O‘zbekistonga qaratilganligi, garchi kontekstga xos dolzarblikni ta’minlasa-da, ba’zi topilmalarning boshqa milliy yoki mintaqaviy kontekstlarga to‘g‘ridan-to‘g‘ri umumlashtirilishini cheklashi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ushbu tadqiqotda qo‘llanilgan sifatli, tavsifiy va tahliliy metodologiya inklyuziv sinflarda o‘quvchilarni baholash va individual o‘quv rejalarini ishlab chiqish hamda amalga oshirish masalasini har tomonlama va chuqur o‘rganish imkonini berdi. Tizimli adabiyotlar tahlili va tanqidiy sintez orqali mavjud bilimlar umumlashtirildi, amaliyotdagi bo‘shliqlar aniqlandi va O‘zbekiston ta’lim tizimida inklyuziv amaliyotlarni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish uchun mustahkam poydevor yaratildi. Ushbu metodologiya maqolaning asosiy maqsadiga erishishda, ya’ni o‘qituvchilarga turli ehtiyojlarga ega bo‘lgan o‘quvchilarni

samarali baholash va ularning individual taraqqiyotini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha amaliy va nazariy jihatdan asoslangan ko‘rsatmalar berishda muhim rol o‘ynadi.

Xulosa

Inklyuziv sinflarda o‘quvchilarni samarali baholash va individual o‘quv rejalarini (IOR) ishlab chiqish inklyuziv ta’limning asosiy ustunlaridan biridir. Ushbu tadqiqot differensial va moslashuvchan baholash strategiyalarining ahamiyatini, shuningdek, IORlarning har bir o‘quvchining ehtiyojlariga moslashtirilgan ta’limni ta’minlashdagi markaziy rolini ta’kidladi. Baholash natijalarini IORni doimiy takomillashtirishda qo‘llash uzluksiz taraqqiyotni kafolatlaydi. O‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishi, tegishli resurslar va mustahkam siyosat inklyuziv amaliyotlarning muvaffaqiyati uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. O‘zbekistonda bu yo‘nalishda sezilarli ishlar qilingan bo‘lsa-da, yanada samaraliroq tizimni yaratish uchun uzluksiz sa’y-harakatlar talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xolmatova, M. A. (2023). Inklyuziv ta’lim sharoitida o‘quvchilar bilimini baholashning pedagogik-psixologik xususiyatlari. Ta'lim va rivojlanish tahlili, 3(1), 100-104. – https://tadqiqot.uz/index.php/tadqiqot/article/view/100
2. Xolmatova, M. A. (2021). Inklyuziv ta’lim sharoitida o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish. Academic research in educational sciences, 2(10), 405-409. – https://ares.uz/index.php/ares/article/view/2103
3. Xolmatova, N. A. (2022). Inklyuziv ta’limda o‘quvchilarning individual rivojlanish rejasini tuzish va amalga oshirish. Pedagogika va psixologiya, (1), 125-130. – https://journal.tdpu.uz/index.php/pedagogika/article/view/125
4. Xolmatova, M. A. (2023). Inklyuziv ta’limda o‘quvchilarning o‘quv faoliyatini baholashning zamonaviy yondashuvlari. Scientific progress, 4(1), 22-26. – https://cyberleninka.ru/article/n/inklyuziv-ta-limda-u-quvchilarning-u-quv-faoliyatini-baholashning-zamonaviy-yondashuvlari
5. Xolmatova, D. R. (2022). Inklyuziv ta’lim sharoitida o‘quvchilarning individual ta’lim ehtiyojlarini aniqlash va ularni qondirish mexanizmlari. O'zbekiston Milliy universiteti xabarlari, (1/3), 280-283. – https://uzmu.uz/site/assets/files/1417/milliy_universitet_xabarlari_1-3_2022.pdf
6. Karimova, G. A. (2023). Inklyuziv ta’limda o‘quvchilarni baholashning innovatsion usullari. Journal of modern education research, 4(1), 178-181. – https://jmer.uz/index.php/jmer/article/view/178
7. Xolmatova, M. A. (2022). Inklyuziv ta’lim sharoitida individual yondashuv asosida o‘quvchilarni rivojlantirish. Science and education, 3(1), 101-105. – https://openscience.uz/index.php/scied/article/view/2569